

Een treffen in kerstsfeer

De kerstman als splijtzwam in de katholieke zuil, 1953-1959*

Wim Cappers

Op 30 december 1947 verscheen in het katholieke dagblad *De Gelderlander* een verslag van een kerstviering van de Derde Orde van Sint Franciscus. Deze congregatie met een verzachte regel voor leken had de bijeenkomst twee dagen eerder georganiseerd in het RK Militair Tehuis te Nijmegen. Volgens de journalist, die het verslag schreef, was de prettig aangeklede zaal goed gevuld. Hij had waardering voor de zang van het aanwezige dameskoor. Maar de rest van het drie uur durende programma bleef volgens hem 'onder de verwachting'. Dat gold voor het kerstspel, dat op zich wel humor en geest bevatte. Maar de toespraak van de pater-commissaris over het kerstmysterie kon de verslaggever niet bekoren. Hij trok dan ook de volgende conclusie: 'Al met al hebben we niet de indruk gekregen dat de Derde Orde voor jongeren aantrekkelijk is.'¹

Deze kritische opmerking van de waarschijnlijk zelf nog jeugdige journalist was aan het controlerende oog van de eindredactie ontsnapt. Reeds de volgende dag publiceerde de krant een rectificatie. Natuurlijk had de journalist niet bedoeld te zeggen dat de Derde Orde niks was voor jongeren. Zijn eindoordeel sloeg alleen op de kerstviering zelf.²

Was zo de meest aanstootgevende interpretatie weersproken, de conclusie, dat het kerstfeest van de Derde Orde de jeugd niet zou aanspreken, was erg genoeg. Op 8 januari 1948 schreef een anonieme lezer, vermoedelijk de pater-commissaris in Huize Rees te Brummen, een brief aan *De Gelderlander* over de miskennis van de diepere bedoeling van de bijeenkomst.³ 'Als men naar een huiselijke Kerstviering van de Derde-Ordecommunity gaat als naar een uitvoering, dan komt men zeker bedrogen uit. Wat hier van belang was, waren niet de artistieke prestaties, maar was de geest van blijheid, eenvoud en broederlijkheid waarin

*

Op deze plaats bedank ik Guus Rüsing en Dré Peters voor hun bijdrage aan de totstandkoming van de tekst.

1

De Gelderlander. Dagblad voor Nijmegen 30-12-1947, 2.

2

De Gelderlander. Dagblad voor Nijmegen 31-12-1947.

3

De Gelderlander. Dagblad voor Nijmegen 30-12-1947, 2. Aangezien het gewraakte artikel naar deze pater was opgestuurd, moet hij, mede gezien de inhoud van de brief, de schrijver zijn geweest.

jongere en oudere tertiariissen samen getracht hebben, het Kerstmysterie te benaderen, in navolging van Franciscus en zijn broeders te Greccio.⁴

Deze discussie laat zien, dat er een meningsverschil was over de betekenis van Kerstmis. Terwijl de pater-commissaris het kerstmysterie voelbaar wilde maken, had de jonge journalist veeleer oog voor het artistieke gehalte van de bijeenkomst. Een dergelijke strijd over de betekenis van Kerstmis was niet nieuw. Sinds het begin van de eenwording en modernisering van Nederland in de negentiende eeuw kan Kerstmis worden beschouwd als de gelegenheid bij uitstek, waarbij de samenleving en met name delen ervan het eigene ijken of, in geval van bedreigde identiteit, herijken.⁵ In enkele volkskundige studies is deze normerende functie van het kerstfeest vooral gezien aan de hand van de introductie uit Duitsland van de kerstboom en de daarbij horende geschenken in Nederland vanaf de negentiende eeuw. Daarbij is met name gewezen op het verschil in argumentatie tussen de verschillende zuilen.⁶

Hier wordt de blik gericht op de discussie in een van die zuilen. Er wordt een antwoord gezocht op de vraag, hoe de constructie van een eigen kerstsfeer binnen de katholieke zuil gestalte kreeg gedurende de jaren vijftig van de twintigste eeuw. Hierbij wordt ingegaan op de verwereldlijking van de samenleving, die door voormannen van de katholieke gemeenschap rond 1950 als een bedreiging werd ervaren.⁷ Die bezorgdheid kwam in de jaren vijftig tot uiting in de strijd om het beheersen van de openbare ruimte tussen de vertrouwde kerststal en de vreemde kerstman. De controversie wordt toegelicht aan de hand van het verschil in constructie van de eigen identiteit binnen en tussen enkele geografische entiteiten. De onderscheiden godsdienstige achtergrond van deze landen en regio's wordt hierbij ook in het oog gehouden. Tenslotte wordt beschreven, hoe de katholieken vanaf de jaren zestig de strijd tegen de kerstman opgaven en zo de gedeeltelijke verwereldlijking van Kerstmis accepteerden.⁸

Het bisschoppelijk mandement en de katholieke koers

In 1953 vierden de katholieken, dat honderd jaar daarvoor de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland was hersteld. Sindsdien was een krachtige zuil ontstaan, die de

⁴ Onbekende aan redactie *De Gelderland*. Katholiek Documentatie Centrum (KDC) te Nijmegen, Archief Derde Orde Apostolaat (120) knipsels, 8 januari 1948.

⁵ Van der Borgt e.a. 1996, 2; Knippenberg en De Pater 1988, 9-13; Rooijackers 1995, 112-113.

⁶ Voskuil 1972, 1973; Dekker 1982, 1983/1984.

⁷ Van Rooden 1996, 7-19, 32-45, pleit terecht voor een historische beschrijving van de telkens wisselende plaats van de godsdienst in de Nederlandse samenleving. De verbrokkeling van het georganiseerde christendom in allerlei kerkgenootschappen en de opkomst van los van de godsdienst opererende organisaties, waarvan de overheid zelf de belangrijkste is, zijn echter een opmerkelijk gegeven, dat ook vanuit het perspectief van de verwereldlijking kan worden gezien. In elk geval beschouwden de katholieken dit verschijnsel rond 1950 als een serieuze bedreiging. Natuurlijk moet dit begrip voor elke periode worden toegespitst.

⁸ In een ander artikel zal worden beschreven hoe geprobeerd werd de kerstman uit advertenties te weren.

gelovigen de kans gaf zich op alle terreinen van het leven in katholieke zin te ontplooiën.

Achter de façade van eensgezind feestende katholieken heerste echter onenigheid over de wijze, waarop de zuil in de nabije toekomst moest worden georganiseerd. Verschillen van mening over de te volgen koers waren overigens niet nieuw.⁹ Reeds in het tweede kwart van de twintigste eeuw, toen het rijke roomse leven bloeide, waren er op politiek en seksueel terrein en met name onder intellectuelen en jongeren tekenen, die erop wezen, dat kritische gelovigen niet zozeer oog hadden voor de uiteindelijke gang naar het hiernamaals als wel voor de inrichting van het aardse bestaan. Vooral het groeiend besef, dat niet God maar de mens het lot kon bepalen, was een uiting van de verwereldlijking van de samenleving, die ook toen als een bedreiging van de katholieke zuil werd gezien.¹⁰ Het eigenmachtig optreden van intellectuelen, onder wie steeds meer leken, perkte uiteindelijk ook de invloed van de katholieke geestelijkheid in. De bisschoppen zagen zich dan ook regelmatig genoodzaakt de gelovigen op het belang van de katholieke levenswandel te wijzen. Zo verboden ze de gelovigen om op niet-katholieke partijen te stemmen.

De gezamenlijke strijd van leden van de verschillende zuilen tegen de nationaal-socialisten deed na de Tweede Wereldoorlog bij sommige katholieken het verlangen ontstaan naar een ontzuilde samenleving. Zij steunden de doorbraakgedachte van de in 1946 opgerichte Partij van de Arbeid. Dit baarde de geestelijke leiding zorgen. Reeds een jaar later bleek de ideologische strijd opnieuw in alle hevigheid te ontbranden. Nu waren de communisten de gezworen vijand. Onder leiding van de Sovjetunie zochten zij de confrontatie met het vrije Westen, dat onder leiding stond van de Verenigde Staten. Tekenend voor de Koude Oorlog was de ideologische kruistocht in de jaren 1950-1954 van de Amerikaanse senator J. McCarthy tegen mensen met vermeende communistische sympathieën. Zij werden uit de samenleving gebannen. In Nederland volgden de katholieken met argusogen de moedige strijd van de Hongaarse kardinaal J. Mindszenty tegen het communistische regime. Nadat hij in 1948 gevangen was genomen, werd hij een jaar later vanwege zijn katholieke geloof tot levenslang veroordeeld. De katholieken in Hongarije werden vanuit Nederland met acties ondersteund.

De viering van honderd jaar kromstaf werd een goede gelegenheid gevonden om via een mandement de balans

⁹ Luyckx 1986; P. de Coninck 1996, 51, besteedt in zijn artikel ten onrechte weinig aandacht aan de roerige sociale geschiedenis binnen de katholieke zuil.

¹⁰

Knippenberg 1992, 225-231.

op te maken. Tussen de bisschoppen bleek echter verschil van mening te bestaan over de te volgen koers. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen een progressieve benadering benoorden de grote rivieren vanwege de grotere aanwezigheid van kritische gelovigen, protestanten en buitenkerkelijken en een conservatieve houding in het katholieke zuiden. Zo waren bisschop J. Huibers van Haarlem en aartsbisschop-coadjutor van Utrecht B. Alfrink voorstander van doorbreking van het katholieke isolement. Het mandement moest vooral een theologisch document worden in het teken van de hoop en was dus gericht op het innerlijk van de gelovigen. Aan de andere kant streefde bisschop-coadjutor A. Hanssen van Roermond naar handhaving van een krachtige, eensgezinde katholieke zuil. Tegen de achtergrond van de Koude Oorlog kreeg deze harde lijn, die meer op het maatschappelijk functioneren van katholieken was gericht, de overhand. Het conflict had echter tot gevolg, dat het bisschoppelijk mandement onder de titel 'De katholieke in het openbare leven van deze tijd' pas op 30 mei 1954 werd gepubliceerd. Een gelovige was pas echt katholiek, als hij niet alleen binnen het kerkelijke domein maar ook in het openbare leven deel uitmaakte van de katholieke zuil. Het lidmaatschap van organisaties uit andere zuilen zoals de socialistische werd verboden. Uit de reacties bleek, dat behalve het bisschoppelijk college ook de katholieke zuil als geheel verdeeld was. Kritische gelovigen spraken morrend van een 'dictatuur'.¹¹

Kerststal en kerstman in de strijd om de openbare ruimte

Sinds het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie en vooral tijdens de verzuiling in de eerste helft van de twintigste eeuw werden er in de kerk en thuis steeds meer kerststallen opgezet. Ook een kerstboom werd steeds meer geaccepteerd als devote decoratie.¹² Het is typerend voor de tijd, waarin de angst voor het communisme op zijn hevigst was en het bisschoppelijk mandement werd uitgevaardigd, dat de kerststal als typische roomse verbeelding van de geboorte van Christus ook zijn weg vond in de openbare ruimte. Voor zover bekend geschiedde dit met name in het zuiden van Nederland. Al in 1952 werd op initiatief van de vvv te Tilburg de viering van Driekoningen nieuw leven ingeblazen. Volwassenen verkleed als de drie koningen, herders

¹¹ Manning 1971; Luykx 1986, 82-83; Roes en Winkeler 1994.

¹² *Kerstkribben* 1980, 11; Dirkse 1996, 60-63; Rooijackers 1995, 107-108; Dekker 1983/1984, 134.

met schapen en kamelen trokken gevolgd door tachtig tot honderd groepjes kinderen met lampions en zelfgemaakte sterren in optocht door de stad. De stoet eindigde bij een grote levende kerststal op de Heuvel. Op dit plein werd een kerstspel opgevoerd, waarna de koningen hun gaven aanboden. Daarna deelde een jury prijzen uit voor de beste zang, muziek en aankleding. Het door de kinderen ingezamelde geld werd aan kerstpakketten voor de armen besteed. In 1953 bouwden leerlingen van de kunstacademie te Tilburg op de Heuvel de grote kerststal op. In hetzelfde jaar werd ook op de Markt van 's-Hertogenbosch voor het eerst een kerststal neergezet, die het eindpunt vormde van een Driekoningentocht. Daarna gingen de kinderen onder andere naar het huis van de bisschop en de commissaris der koningin om geld in te zamelen.¹³ Hoewel het initiatief in Tilburg bij een wereldlijke organisatie lag en de stal op kunstzinnige wijze werd vormgegeven, hadden de plaatsing van de kerststal op een stadsplein en het ophalen van geld langs de deuren tot gevolg, dat de beleving van het kerstmysterie tot de openbare ruimte werd uitgebreid. Hiermee werd een nieuwe traditie in gang gezet. De katholieken maakten immers in de kersttijd van de publieke ruimte nadrukkelijk een geheiligde ruimte.¹⁴

Terzelfder tijd trok een deel van de katholieke gemeenschap ten strijde tegen de kerstman. Deze als heidens beschouwde figuur vertoonde zich immers ook in het openbare leven. Net als de kerstboom kwam de kerstman vanuit het buitenland naar Nederland. Deze kerstman is een Amerikaanse constructie uit de negentiende eeuw, waarvoor onder andere de Sinterklaas van de Nederlandse kolonisten als inspiratiebron heeft gediend. Reeds aan het eind van de negentiende eeuw wekte Santa Claus mensen op tot de aankoop van kerstartikelen en cadeaus. Na de kerstboom werd de Amerikaanse kerstman wereldwijd een nieuw symbool, dat de verkoop rond de kerstdagen kon stimuleren. De vitale en vrolijke Santa Claus had zo'n grote uitstraling, dat de Duitse Weihnachtsmann, de Britse Father Christmas en de Franse Père Noël met hun meer ouwelijk en vreeswekkend uiterlijk aan het Amerikaanse beeld werden aangepast.¹⁵

In Nederland werd de kerstman zeker al in de jaren dertig door de commercie gebruikt. Zo maakte De Bijenkorf op 16 december 1932 in het liberale dagblad de *Nieuwe Rotterdamse Courant* reclame voor kerstaankopen, door

¹³
Knippenberg 1985, 90, 93-95.

¹⁴
Rooijackers 1995, 123.

¹⁵
Mezger 1993, 219-222, 227-231, 265-267; Weber-Kellermann 1987, 85-86, 98-102; Jones 1988, 324-373; Golby en Purdue 1986, 71-75, 83.

te wijzen op de aanwezigheid van de kerstman elke middag van 15.00 tot 17.00 uur in de lunchroom van het filiaal in Rotterdam. Ieder kind kreeg een verrassing en kon, als een kinderthee was besteld, zelfs aan de 'kinder-vriend' worden voorgesteld.¹⁶ Dat de kerstman een afgeleide was van de Amerikaanse Santa Claus, blijkt uit een advertentie van De Bijenkorf in dezelfde krant op 23 december. De kerstman wordt afgebeeld in een arreslee en zal tot 30 december in de lunchroom aanwezig zijn.¹⁷

De kerstman mocht dan de waar van de Nederlandse middenstand aanprijzen, hij kon voor velen niet functioneren als brenger van geschenken. *Het Kind*, een elke veertien dagen verschijnend tijdschrift voor ouders en opvoeders, hield in 1935 een enquête onder zijn lezers over de wijze waarop sinterklaas en Kerstmis moesten worden gevierd. Zo wilde het blad weten, of het 'kerstmannetje' een rol moest spelen bij het kerstfeest. Een andere vraag was of er cadeaus onder de kerstboom mochten worden gelegd.¹⁸ Bij de vraagstelling was dus geen rekening gehouden met de mogelijkheid, dat niet de kerstboom maar de kerstman de rol van geschenkenbrenger op zich kon nemen. De gepubliceerde antwoorden waren eenduidig in hun afwijzing van de kerstman. Een brievenschrijver stelde zelfs een rigoureuze maatregel voor: 'De dwaas, die dat geval bij *dit* feest heeft uitgevonden, verdient (...) straf (...): hangen.'¹⁹ Tekenend voor de kwetsbare positie van de kerstman in Nederland was de onduidelijkheid onder de geënquêteerden over zijn herkomst. Was soms de Duitse Weihnachtsmann bedoeld? Over het geven van geschenken waren de brievenschrijvers verdeeld. Een enkeling keurde het gebruik goed als symbool van de eeuwig schenkende Christus. De meesten wezen deze gewoonte af, omdat Kerstmis erdoor werd ontheiligd.²⁰

Nadat in 1944 Amerikanen en Engelsen zuid-Nederland hadden bevrijd, zal een deel van de bevolking in december met de kerstman in contact zijn gebracht.²¹ Dit heeft echter geen aanwijsbare invloed nagelaten. Wel bleef het optreden van de kerstman in advertenties een vertrouwd beeld. Deze vorm van reclame kwam ook voor in de katholieke pers. Zo publiceerde het katholieke Haagse dagblad *Het Binnenhof* op 24 december 1948 een advertentie voor schoencreme van Erdal. De afgebeelde kerstman gebruikte het smeersel voor zijn laarzen, zodat hij met Kerstmis door weer en wind geschenken kon rondbrengen.²² Via de middenstand dreigde de kerstman zich

16

Nieuwe Rotterdamsche Courant
16-12-1932 avondblad A, 4.

17

Nieuwe Rotterdamsche Courant
23-12-1932 avondblad C, 4. In de
Volkskrant van dat jaar zijn geen
advertenties met de kerstman
aangetroffen.

18

Het Kind 36 (1935) 587-588.

19

Het Kind 36 (1935) 648.

20

Het Kind 36 (1935) 587-588, 641-651.

21

Golby en Purdue 1986, 127-128. Het
is de vraag, of de hier beschreven
kerstmaaltijd inderdaad door
Sinterklaas werd opgeluisterd!

22

Het Binnenhof 24-12-1948, 4.

Advertentie voor schoencrème van Erdal (Foto: Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage). Uit: *Het Binnenhof* 24-12-1948.

dus letterlijk en figuurlijk in de katholieke zuil te nestelen. Als symbool van de wereldlijke commercie vormde hij een bedreiging voor de katholieke levenssfeer.

Een Roermondse kruistocht tegen de kerstman

Het Limburgse maandblad *De Bronk*, dat in 1953 werd opgericht 'als feestelijk-rijke manifestatie van Limburgs leven',²³ vroeg in december van dat jaar via de rubriek 'Kamersjeut' aandacht voor het kerstmannetje. Dit volgens het blad ondefinieerbare wezen is getooid met laarsjes, kaboutermuts en een baard van watten. Het scheidt een romantische sfeer en verbeeldt 'een groeiende zo niet heidense, dan toch a-religieuze mentaliteit'. Zijn grappigheid miskent immers de ernst van Kerstmis, zijn mildheid loochent het bovennatuurlijk leven en zijn vriendschap met kinderen is een bespotting van de ware, tijdloze liefde. 'Uit sleur, uit wanbegrip of uit onverschilligheid' halen ook Limburgers de kerstman in huis. 'Men beseft te weinig dat men daardoor verraad pleegt aan het karakter van Limburg, aan de geestelijke fond van onze provincie. (...)

²³
De Bronk 1 (1953-1954) 1.

‘Capriole van de maond’. Links in het midden de tekst over het kerstmannetje. Uit: *De Bronk* 1 (1953-1954) 125.

En zijn zielloosheid en fantasieloosheid is een vloek in de étalage van onze Katholieke Middenstanders.²⁴

Het artikeltje werd voorafgegaan door de rubriek ‘Capriole van de maond’ met een cartoon over Kerstmis. Het motto luidde: ‘veer wille modern zin mer... Limburgs blieve’. Elkaar ‘prettig’ kerstfeest wensen, jazzmuziek, dansen, kerstreizen maken en het kerstmannetje zelf waren uit den boze: ‘t kersjmenneke maog oet oos etalages blieve veer hubbe aan Sinterklaos genog’. Kerstmis bestond voor de moderne Limburger uit elkaar een ‘zalig’ kerstfeest wensen, zang begeleid door blokfluiten, een kerststal en een versierde kerstboom.²⁵

De oproep kreeg steun van de lokale geestelijkheid uit Roermond, waar de behoudende toon voor het in 1954

²⁴
De Bronk 1 (1953-1954) 126.

²⁵
De Bronk 1 (1953-1954) 125.

verschijnende bisschoppelijk mandement werd gezet. Op 11 december verscheen in het parochieblad de *St. Christoffelklok*, waarvan de kapelaans L. Dirix en Th. Delissen redacteur waren, het artikel 'De kerstman aan de haal!' De parochianen werd het 'dierbaar Belgenland' ten voorbeeld gesteld. Hier voerden honderdduizenden winkeliers en leden van de Katholieke Actie, in 1921 door paus Pius XI opgericht om de leken bij het apostolaat te betrekken,²⁶ een campagne om de kerstman terug te sturen naar Engeland en Duitsland, waar hij vandaan was gekomen. In zijn plaats stelden Vlaamse winkeliers in hun etalages kerststallen op, die door jonge kunstenaars in dienst van het katholieke geloof werden ontworpen. De redactie sprak haar dank uit aan degenen in midden-Limburg, die de kerstkaart van de kerstman probeerden te verlossen en ook dit jaar weer Engelse en Duitse import uit de etalages weerden.²⁷ Hoewel het artikel geen oproep tot actie bevatte, had het volgens de redactie wel succes: er verschenen in Roermond en de omliggende dorpen aanmerkelijk minder kerstmannen in de etalage dan daarvoor.²⁸

Geestelijken trokken dus samen met leken ten strijde voor behoud van het katholieke en Limburgse kerstfeest. Deze confessionele identiteit was een constructie uit de negentiende eeuw. Onder druk van de modernisering kerstende de katholieke Kerk toen allerlei uitingen van religieuze volkscultuur. De acceptatie van de uit Duitsland afkomstige kerstboom paste kennelijk binnen de katholieke zuil en bij de Limburgse eigenheid. Als antwoord op de dreigende verwereldlijking in de twintigste eeuw probeerde bisschop J.H.G. Lemmens van Roermond in de jaren 1950-1955 de geloofsafval tegen te gaan, door met het beeld van Maria Sterre der Zee uit Maastricht alle parochies in zijn bisdom langs te gaan.²⁹ Tegelijkertijd werd de kerstman als symbool van het heidendom buitengesloten. Vooral de middenstand werd verweten de kerstman vanuit de winkels, bijvoorbeeld als afbeelding op de verpakkingen, in de huiskamer te introduceren. Zo zou dit 'heidense' fenomeen in de huiskamer terecht komen en bezit nemen van de katholieke Limburger. In hun strijd zochten de tegenstanders steun bij het naburige en al even katholieke België en met name bij het Nederlandstalige Vlaanderen. Gedeeltelijk katholieke landen als Duitsland, Engeland en indirect Amerika met zijn jazzmuziek werden als verdorven landen van herkomst beschouwd.

Het daadwerkelijke verzet tegen de kerstman ontstond

26

Zie voor deze en andere katholieke organisaties Duffhues e.a. 1985.

27

St. Christoffelklok 5 (11-12-1953) 3.

28

St. Christoffelklok 72 (10-12-1954) 3.

29

Nissen 1996, 165-169.

▲
'Gezin bij de kerststal'. Foto afkomstig van de Voorlichtingsdienst der Nederlandse Steenkolenmijnen. Uit: *De Bronk* 2 (1954-1955) 99.

in katholieke kringen in het buitenland. Er werden niet alleen acties gevoerd in België maar ook in het van oudsher katholieke Frankrijk. Reeds op 23 december 1951 hingen priesters uit het Franse Dijon in het bijzijn van tweehonderdvijftig kinderen uit de zondagsschool aan de kathedraal een pop op, die de kerstman voorstelde. Daarna werd de kerstman verbrand. Het gebeuren trok de aandacht van de media. De standpuntbepaling was opvallend. Terwijl de pers partij koos voor deze, volgens haar, onschuldige vorm van bijgeloof, maakte de Kerk een in haar ogen rationele keuze tegen dit heidens symbool, dat na de Tweede Wereldoorlog en ten tijde van de uitvoering van het Marshallplan uit Amerika was overgewaaid.³⁰

In Nederland voegde men pas in 1954, nadat het bisschoppelijk mandement was gepubliceerd, de daad bij het woord. Op 1 december, dus nog voor het sinterklaasfeest, vroeg de *Gazet van Limburg* om een duidelijke en actieve stellingname tegen de kerstman.³¹ 'Het naoorlogse geestelijke verval openbaart zich in ons land niet slechts in een weifelende houding ten opzichte van het socialisme, zoals blijkt uit de reacties van sommige katholieken op het mandement der bisschoppen. Het vertoont zich duidelijk, over geheel het terrein van ons maatschappelijk bestel, in een materialistische levensstijl: Niet alleen, dat het Christendom uit het openbare leven wordt verdrongen: waar tien, twintig jaar geleden nog in krachtige bewoordingen stelling werd genomen tegenover een nieuw heidendom, wordt nu al heel gewoon gevonden, dat de Kerstman verschijnt.' Hoewel de kerstman belachelijk werd gevonden, was zijn verschijning bedenkelijk. 'De verlichte etalages van onze winkels bepalen voor een belangrijk gedeelte de stemming in onze plaatsen bij feestelijke gelegenheden. Door de winkels treedt de Kerstman onze verenigingslokalen en vooral onze huiskamers binnen.' De krant vond het tijd worden dat Limburg evenals Vlaanderen ten strijde trok tegen de aanwezigheid van de kerstman in etalages.

De oproep vond gehoor in Roermond, het bolwerk voor behoud van katholieke waarden in het openbare leven. De actie werd op gang gebracht door J.H.W.M. Hansen.³² De in 1921 te Roermond geboren Jo Hansen bezocht het Bisschoppelijk College, dat in het centrum van Roermond was gelegen. Daar werd hij lid van de Eucharistische Kruistocht. Deze organisatie was in 1920 te Vlaanderen gesticht om via de eucharistie het christe-

30

Lévi-Strauss 1995. Lévi-Strauss geeft hier een antropologische verklaring voor de executie van de kerstman als menselijk offer. Die is hier niet van belang. In dit verband zou het interessant zijn te weten, of in het trotse Frankrijk gevoelens van anti-amerikanisme mede een rol speelden.

31

Gazet van Limburg 1-12-1954, 5 derde blad.

32

Nissen 1986, 9-21, 25-28, 50-51, 57-58.

lijk leven van jongeren te vernieuwen. Enkele jaren later werden ook afdelingen in Nederland opgericht, waaronder in 1933 aan het Bisschoppelijk College te Roermond. De stichting en het lidmaatschap van Hansen hadden dus plaats in een tijd, dat de ideologische strijd in het Interbellum in volle gang was. Na aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen Romaanse taal- en letterkunde te hebben gestudeerd, werd Hansen in zijn geboorteplaats leraar Frans aan het meisjeslyceum der zusters ursulinen. Zijn verbondenheid met Limburg kwam tot uiting in talrijke sociale activiteiten. Zo was hij redacteur van *De Bronk* en bestuurslid van v.e.l.d.e.k.e. Deze vereniging was in 1926 opgericht en zette zich, onder andere via het gelijknamige tijdschrift *Veldeke*, in voor de instandhouding en bevordering van de Limburgse dialecten. Hansen besteedde daarnaast veel tijd aan het leiden van de afdeling Roermond van de Eucharistische Kruistocht. Hier stimuleerde hij eveneens de belangstelling voor het dialect en de eigen historie en cultuur. Bovendien gaf Hansen via deze organisatie vanaf 1952 in Nederland de aanzet tot de jaarlijkse hulpacties voor de katholieken in Hongarije.

Dr. Jo Hansen (1921-1984) in gewichtige conversatie met een lid van de Eucharistische Kruistocht van het Bisschoppelijk College te Roermond tijdens een zomertocht in 1953. Collectie prof. dr. Peter Nissen te 's-Hertogenbosch.

Hansen en B.G.C. Janssen, prefect van het Bisschoppelijk College en moderator van de Roermondse afdeling van de Eucharistische Kruistocht, hadden zoals gebruikelijk voor december 1954 een programma opgesteld om de jongens van de Eucharistische Kruistocht ook tijdens de kerstvakantie met geestelijke activiteiten bezig te houden.³³ Begin december vond Hansen het, mogelijk geïnspireerd door het artikel in de *Gazet van Limburg*, hoog tijd om tegen de kerstman op te treden. Wat hem dreef verwoordde hij in het kerstverhaal 'De reis van Kersjtóffel', dat hij in

33
Maandprogramma nr. 3. Gemeente-archief Roermond (GAROE), Archief Eucharistische Kruistocht (IV, 4) 39, december 1954.

december 1954 in het Roermondse dialect in *Veldeke* publiceerde.³⁴ Hierin klonk tevens de grote Mariaverering door, die door bisschop Lemmens werd gepropageerd. Eerst beschrijft Hansen, hoe tegen kerst in Roermond de kerststallen in de kerk en thuis worden opgezet. Natuurlijk blijft de kribbe leeg. Op kerstavond wordt het Kerstkind gebracht door Sint-Christoffel. Dan draagt de heilige het Kind vanuit de hemel naar de wereld. Gearriveerd in Limburg staan de deuren van de vele veldkapelletjes ter ere van Maria open. Aangekomen bij Roermond, waar Christoffel patroon van de parochie is, tilt de reus zijn pij op en waadt door het water van de Maas naar zijn stad. Ook het Kerstkind voelt zich hier thuis. Het roept in het Roermonds: 'Det is Mien sjtad', omdat in de kerstnacht alle Maria's aan de Maas verschijnen. Jezus verheugt zich ook over de vele gebedshuisjes voor Maria in de stad. De Mariabeelden komen bijeen bij de putten, de centrale plekken in de Roermondse wijken, waar heiligenbeelden van met name Maria de voormalige pompen sieren.³⁵ 'Daoveur is de Kórsnach in Remunj de zuuverste en de friste nach van gans 't jaor ómdet alles, waat kwaolek en ónrein is, wied ewig is versjtruijd.'³⁶ De volgende dag gaat de stad ter kerke en vindt Jezus in de kribbe. Dan mogen de lichtjes in de kerstboom aan en is Roermond 'eers rech oos eige sjtad'.

Terwijl Hansen dus door de ogen van Sint-Christoffel en het Christuskind een kerstfeest met verlichte kerstboom als echt Roermonds betitelde, moest de kerstman als 'kwaolek en ónrein' object uit het straatbeeld verdwijnen. Op zijn voorstel werd op 7 december 1954 een actiecomité voor Roermond en midden-Limburg opgericht. De 84 jongens, die op dat moment lid waren van de afdeling Roermond, moesten controleren of er in winkelatalages ook kerstmannen stonden opgesteld. De volgende dag schreef Hansen twee brieven om steun voor zijn initiatief te krijgen. De eerste brief was gericht aan de Katholieke Jeugdraad voor Nederland, in 1947 ingesteld om het jeugdwerk te coördineren, waarbij nadrukkelijk een rol voor leken was weggelegd. Er moest evenals in Vlaanderen actie worden ondernomen tegen de 'verheidensing van de Kerstsefer waartoe het befaamde mannetje, dat de plaats van de Kerstkribbe dreigt in te nemen, op het ogenblik rijkelijk meewerkt'. Volgens Hansen moest de actie een landelijk karakter krijgen. Tenslotte vroeg hij om in navolging van de Eucharistische Kruistocht een adhesiebetuiging aan de Vlaamse Jeugdlinie te sturen.³⁷

34
Hansen 1954.

35
Venner 1990, 51-54.

36
Hansen 1954, 35.

37
J.H.W.M. Hansen aan het bestuur van de Katholieke Jeugdraad voor Nederland. KDC, Archief Katholieke Jeugdraad voor Nederland (24) 336, 8-12-1954.

De andere brief was gericht aan Alfrink. Een landelijke actie moest immers door de kerkprovincie worden goedgekeurd. De aartsbisschop-coadjutor schreef op 11 december terug dat hij geen bezwaar had, indien de Jeugd-raad de actie overnam. De wijze van actie voeren moest volgens Alfrink wel aan de plaatselijke omstandigheden worden aangepast. Het in godsdienstig opzicht gemengde noorden moest anders worden benaderd dan het katholieke zuiden. Hierin klonk dus het verschil van mening tussen de bisschoppen door, dat zich tijdens de opstelling van het mandement al had geopenbaard. Verder beloofde Alfrink het aartsdiocesane parochieblad *Omhoog* te zullen vragen om opnieuw op het verre van onschuldige karakter van de kerstman te wijzen.³⁸

Intussen had Hansen ook vanuit de Roermondse Sint-Christoffelparochie steun gekregen voor de actie tegen de kerstman. Op 10 december verscheen in de *St. Christoffelklok* opnieuw een artikel gericht tegen de kerstman.³⁹ Limburgers zijn volgens het parochieblad lankmoedige mensen. Lamlendigheid ligt echter op de loer, totdat 'wéér een stukje van het eigen katholieke leven van ons gewest naar de bliksem is, we weer wat meer verheidenst zijn en wat minder ons zelf zijn gebleven'. Nu dreigde de kerstman het Kerstkind te vervangen. 'In de ontkerstende grote steden van boven de Moerdijk ziet men al haast geen ander symbool meer.' 'Gezapig', 'goedgelovig' en 'afgestompt' nemen de 'domme afnemers' uit het zuiden dit reclamemateriaal uit 'het heidense Noorden' klakkeloos over. Weliswaar had de waarschuwing voor 'de roodrok uit het barre Noorden' van vorig jaar succes gehad. Maar dit jaar was het al in een vroeg stadium weer mis gegaan. 'Een onzer Roermondse bakkers had, waarschijnlijk bij gebrek aan Sinterklaasverpakkingsmateriaal, reeds kerstdozen gebruikt om de banketletters rond te brengen. En op die dozen stond waarachtig het vermaledijde mannetje.' Opnieuw wordt Vlaanderen ten voorbeeld gesteld. De jeugd aldaar heeft in de *Jeugdlinie* een manifest afgedrukt met een aantal ordewoorden in de geest van de tien geboden en de katechismus. Hieruit leidt de *St. Christoffelklok* voor Limburg vijf leuzen af. De diocesane Katholieke Limburgse Middenstandsbond moet actie ondernemen, kerststallen dienen de etalages op te sieren, wanneer een winkelier de kerstman niet verwijderd, moet zijn winkel worden gemeden, winkeliers moeten hun reclamemateriaal zorgvuldig aanschaffen en reclamebureaus dienen geen

38

B. Alfrink aan J.H.W.M. Hansen.
GAROE, IV, 4 12, 11 december 1954.

39

St. Christoffelklok 72 (10-12-1954) 3.

kerstmannen aan winkeliers aan te bieden. Tenslotte drukte het blad een versje af van Vic Reinders, dat hij in het Maastrichtse dialect schreef:

*'Met z'n stievele, z'ne kôrref
wêlt deen have Sinterklaos
ziech in plaots van 't Kribke dringe
en, mieljaar! 't lök 'm haos.*

*Gooj Mestreechtenere, luustert:
Tramp 'm ónder z'n karkas!
Wat móttén eur kinder dinke
vaan deen hallel-gare kwas?'*

Zeer waarschijnlijk is er tussen de redactie en Hansen contact geweest over de actie. Hansen had immers goede relaties met de geestelijkheid in Roermond.⁴⁰ Hoe dit zij, de parochiale steun paste in het straatje van de Eucharistische Kruistocht. Nu kon de strijd tegen de kerstman niet zozeer als een uit Vlaanderen overgewaaide actie van leken worden gezien, maar als een Limburgse campagne, die gesteund werd door de lokale geestelijkheid. In de ogen van Hansen waren immers katholieke en Limburgse waarden nauw met elkaar verbonden.⁴¹ De jongens kregen dan ook het artikel in de *St. Christoffelklok* te lezen om de actie te rechtvaardigen.⁴²

Voor 15 december zijn leden van de Eucharistische Kruistocht in Roermond en het nabijgelegen dorp Maasniel de winkels afgegaan op zoek naar de 'heidense' kerstman. Via drie bewaard gebleven briefjes zijn de routes te volgen die ze hebben gelopen. Een groep controleerde in het centrum van Roermond de Hamstraat, het Munsterplein, de Bergstraat, de Marktstraat, de Markt, de Steenweg, de Schuitenbergh en de Kloosterwandstraat en noteerde de namen van twaalf winkeliers. Een volgend groepje inspecteerde de Neerstraat, de Zwartbroekstraat, de verder weg gelegen Nassaustraat en ook de Hamstraat en schreef zes namen op. Een derde groepje noteerde in het centrum van Maasniel de namen van twee middenstanders in de Wilhelminalaan en de Raadhuisstraat. Onder de winkels waren een chocolaterie, een sigarenhandel, een speelgoedwinkel, een wijnhandel en een kruidenier.⁴³

Op 15 december schreef Hansen twee brieven, waarbij hij op handige wijze bij verschillende platforms steun probeerde te krijgen. De ene stuurde hij naar de redacties

⁴⁰
Bovendien bleek correspondentie over het artikel zich te bevinden in de archieven van de Eucharistische Kruistocht en Jo Hansen.

⁴¹
Nissen 1986, 57.

⁴²
Eucharistische Kruistocht aan winkelier. GAROE, IV, 4 133, december 1954. Bij sommige namen is met ander schrijfgereï een kruis gezet. De betekenis daarvan is onduidelijk.

⁴³
Drie briefjes met namen van winkeliers. GAROE, IV, 4 133, december 1954. Bij sommige namen is met ander schrijfgereï een kruis gezet. De betekenis daarvan is onduidelijk.

van Limburgse kranten. Hansen zag graag, dat het initiatief te Roermond via aandacht in de pers tot een regionale actie zou uitgroeien. Hij verwees naar de brief van Alfrink, die een nationale actie vanuit de Katholieke Jeugdraad voor Nederland ondersteunde. Behalve een exemplaar van de *St. Christoffelklok* stuurde Hansen een kopie van de brief van Alfrink mee. Hoewel Hansen voorzag dat de aartsbisschop-coadjutor hiermee niet gelukkig zou zijn, mochten ze er op zijn verantwoording gebruik van maken.⁴⁴ In de andere brief, gericht aan de Jeugdraad, schreef Hansen dat Alfrink een genuanceerde actie tegen de kerstman via de Jeugdraad ondersteunde. Aangezien het voor een nationale actie te kort dag was, hoopte hij dat er volgend jaar wel op landelijke schaal tegen de ontkerstening kon worden opgetreden.⁴⁵

Tenslotte richtten Hansen en moderator Janssen zich op 18 december met een al even geraffineerde brief tot de betrapte winkeliers.⁴⁶ Ook nu werd de actie gelegitimeerd, door naar het artikel in de *St. Christoffelklok* te wijzen. Het parochieblad waarschuwde volgens de brieveschrijvers terecht voor de kerstman als 'alwéér een facet van de dreigende ontkerstening in Limburg'. Jongens van de Eucharistische Kruistocht hadden vervolgens in hun winkel de kerstman aangetroffen. Leider en moderator van de Eucharistische Kruistocht wilden de winkeliers hierover geen verwijt maken. Door de kerstdrukke zal hun het artikel in het parochieblad zijn ontgaan. Op hun beurt hadden Hansen en Janssen geen tijd om de kwestie persoonlijk met de winkeliers te bespreken. Daarom verzochten ze langs deze weg vriendelijk om verwijdering van de kerstman 'om ook uiterlijk het karakter van ons gewest christelijk te houden, opdat het innerlijk des te gemakkelijker christelijk kan blijven. Wij menen, dat, in het algemeen gesproken, dit mede kan geschieden door op dit punt goed verzorgde etalages en wij wenden ons daarom tot U in wie we een goedwillende stadsgenoot zien, ons, d.w.z. ons, Roermondnaren daarbij behulpzaam te zijn.' Het gebruiken van de kerstman kon dus niet meer zijn dan een vergissing van drukke winkeliers, die natuurlijk trouwe parochianen en echte Roermondnaren waren. De morele druk op de winkeliers werd nog opgevoerd door te wijzen op de steun van Alfrink voor een landelijke actie. Bovendien werd gewezen op de steun aan het Vlaamse initiatief en vooral op het verzoek om aandacht in de Limburgse media.

44

J. Hansen aan redacties. GAROE, IV, 4
133, 15 december 1954.

45

J. Hansen aan het bestuur van de
Katholieke Jeugdraad voor Nederland.
KDC, 24 336, 15 december 1954.

46

Eucharistische Kruistocht aan
winkelier. GAROE, IV, 4 65,
18 december 1954.

Het is moeilijk vast te stellen of de actie succes heeft gehad. Waarschijnlijk heeft de Katholieke Jeugdraad voor Nederland op deze korte termijn geen actie ondernomen. De Limburgse pers besteedde nauwelijks aandacht aan het Roermondse initiatief. Wel stelde het *Limburgs Dagblad* al op 14 december, dus een dag voordat Hansen zijn brief aan de redacties schreef, in de column 'Terzijde' de kerstman als een wereldlijke woekering aan de kaak.⁴⁷ Daarnaast verscheen op 17 december in de *Jeugdlinie*, het bijvoegsel van *De Linie*, anoniem een gelijksoortige ingezonden brief van Hansen over de actie.⁴⁸ Maar het is onbekend, of de winkeliers naar aanleiding van de brief van Hansen en Janssen de kerstmannen verwijderden.⁴⁹

Wel zijn er drie reacties bekend op het artikel in de *St. Christoffelklok*. Vooral de daarin voorkomende geografische sympathieën en antipathieën moesten het ontgelden. Reeds op 11 december, een dag na het verschijnen van het bewuste nummer, nam Ch.J.M. Maessen plaats achter zijn typemachine.⁵⁰ Maessen, die zichzelf omschreef als een trouw lezer van het parochieblad, had een groothandel in galanterieën, speelgoed en reclameartikelen. Hoewel de groothandel niet op de lijstjes van de kruistochters voorkwam, werd zijn branche natuurlijk rechtstreeks geraakt.

Maessen richtte de brief aan redacteur Dirix. Hij schreef, dat hij 'met enige verbazing' van het artikel kennis had genomen. Hij vond de uithaal naar de winkeliers en kopers 'zeer gedramatiseerd'. Maessen was het alleen eens met de leus om het plaatsen van kerststallen in etalages te bevorderen. Volgens het artikel zou alleen het Kerstkind als kerstversiering door de beugel kunnen. Maar hoe zit het dan met de versierde kerstboom? Vanuit kerkelijk standpunt bezien moest die ook worden verboden. Maessen behoorde daarentegen tot degenen, die de kerstboom met de typische versieringen als nieuwigheid aanvaardden. In Duitse katholieke kerken stonden behalve kerststallen ook veel kerstbomen opgesteld. Dat kon volgens Maessen niet zo maar worden teruggedraaid. Bij de introductie van nieuwe gebruiken werd zijns inziens zorgvuldig rekening gehouden met de katholieke kerstsfeer. 'Wie of welke Katholiek heeft ooit beweerd dat het belachelijke Kereltje het Kerstkindje moet of zal vervangen? Ik heb nog nooit een Kerstmannetje in een Kerstribbe zien liggen.' Maessen ergerde zich dan ook aan het voorbeeld, dat een Roermondse bakker het had gewaagd de kerstman op verpakkingsmateriaal af te beelden. Dirix maakte het helemaal bont,

47
Limburgs Dagblad 14-12-1954, 1.

48
Jeugdlinie. Bijvoegsel van *De Linie*
17-12-1954, 1.

49
In de archieven van lokale
middenstandsorganisaties is geen
reactie op de actie tegen de kerstman
te vinden.

50
Ch.J.M. Maessen aan de redactie van
de *St. Christoffelklok*. GAROE, IV, 4 196,
11 december 1954.

door over het heidense noorden te spreken. Maessen wees hem er fijntjes op, dat protestanten toch niet als heidenen kunnen worden betiteld. Aan de andere kant woonden er in het katholieke Limburg mensen, die hun godsdienstige plichten niet meer vervulden of zelfs ongelovig waren.

De tweede reactie werd op 13 december geschreven door mevrouw J. Gijsen-Stalpers uit Maasniel.⁵¹ Zij stoorde zich juist aan het Belgische voorbeeld. Hoewel zij de Belgen 'goede en hartelijke mensen' vond, twijfelde zij gezien de uitslag van de eerder dat jaar gehouden verkiezingen bij de zuiderburen, hun katholiciteit in het algemeen en hun huwelijksmoraal in het bijzonder, aan de oprechtheid van de middenstand inzake het plaatsen van de kerststal. Dat werd gedaan uit commerciële overwegingen. Hetzelfde gold volgens haar voor de Limburgse winkelier. Hoewel de brieveschrijfster de kribbe niet wenste te vervangen, zag zij er geen kwaad in als deze 'vrolijke kabouter', deze 'sprookjesfiguur uit het woud', hier en daar geplaatst werd.

De derde reactie werd op 14 december in eerste instantie alleen met de initialen van een inwoner van Roermond ondertekend.⁵² Later bedacht de schrijver zich. In een op een apart vel getikt postscriptum maakte hij zich bekend als A.Th. Meuwissen. Hij was waarschijnlijk de zoon van een arts. Uit zijn reactie blijkt in elk geval, dat hij een geboren en getogen Limburger was. In het postscriptum gaf hij de redactie verlof zijn stuk te plaatsen, omdat er mogelijk een interessante discussie uit kon voortvloeien.⁵³

Zijn brief bevat een boeiende beschouwing, waarin de kritiek van Maessen op de uithaal naar het heidense noorden nader werd uitgewerkt. Meuwissen was het eens met de stelling, dat de kerstman vanwege zijn heidense karakter moest worden geweerd. Maar hij had problemen met de liefdeloze manier, waarop de *St. Christoffelklok* dat wilde doen. Als gevolg van de Tweede Wereldoorlog was de kloof tussen het noorden en het zuiden deels geslecht, omdat beide delen beseften, dat ze elkaar nodig hadden. Ten onrechte wilde het blad het kwaad bestrijden, door Limburg weer af te zonderen van het noorden. 'Uw zinspelingen rieken naar mijn mening sterk naar het isolationisme hetgeen vaak oorzaak is van chauvinistische denkwijzen, waarvoor wij Limburgers zeer zeker waakzaam moeten zijn (...). Door de mensen van het Noorden in een kwaad daglicht te plaatsen schieten we er weinig mee op om de ontkerstening hier tegen te gaan.'

51

J. Gijsen-Stalpers aan de redactie van de *St. Christoffelklok*. Sociaal Historisch Centrum voor Limburg (SHCL). Archief J.H.W.M. Hansen ongenummerd, 13 december 1954. Van de schrijfster zijn geen bijzonderheden bekend.

52

A. M. aan de redactie van de *St. Christoffelklok*. GAROE, IV, 4 196, 14 december 1954.

53

A.Th. Meuwissen aan de redactie van de *St. Christoffelklok*. GAROE, IV, 4 196, 14 december 1954.

Behalve het zelfgenoegzame isolationisme van Limburg achtte Meuwissen ook de knechting van de geest bedenklijk. Evenals de critici van het mandement vond hij, 'dat de tijd van dicteren zonder verder meer voorbij is'. Ongewijfeld werden er in de huidige tijd fouten gemaakt. Er was echter ook een positieve ontwikkeling aan te wijzen: 'zij [de tijd] laat zien wat zij innerlijk denkt! (...) Door zonder verder meer de dingen te gebieden en te verbieden, kan men slechts de uiterlijke symptomen ervan bestrijden, doch het innerlijk kwaad gaat men voorbij zonder het zelfs maar te hebben aangeraakt! Na verloop van tijd zal het uiterlijk vertoon het toch moeten afleggen tegen de innerlijke kracht [van het kwaad misschien].'

Uit deze reacties wordt duidelijk, dat ook in het behoudende Roermond katholieke leken woonden, die voortaan op hun eigen geweten wensten te vertrouwen. In tegenstelling tot de *St. Christoffelklok* construeerden zij een Limburgse kerstsfeer, door zich niet zozeer te identificeren met België als wel met Duitsland en noord-Nederland. Terwijl de kerststal zijn centrale plaats moest behouden, vonden twee van de drie brieven schrijvers de kerstman een onschuldige aanvulling op de gebruikelijke kerstversiering in de winkels.

De suggestie van Meuwissen om zijn vrijzinnige gedachtengang in het parochieblad af te drukken, reikte voorbij de horizon van de redactie. Een van de redacteuren, waarschijnlijk Delissen, stuurde de brief van mevrouw Gijsen-Stalpers met een begeleidend kattebelletje naar Jo Hansen.⁵⁴ Volgens hem was het beter er maar niet op te reageren. Ze zouden er nog eens over praten. De actie had volgens hem succes. 'Tot nu toe vallen de etalages geweldig mee.'

De behoudende katholieken in Roermond bleven zich echter in de jaren vijftig tegen de kerstman verzetten. Op 23 december 1955 publiceerde de *St. Christoffelklok*, dit keer alleen onder verantwoordelijkheid van Dirix, opnieuw een artikel gericht tegen de kerstman.⁵⁵ Dit geschiedde wederom op basis van geografische antipathieën. Het karakter van Limburg botste met dat van Engeland en Amerika. Hoewel dit oorspronkelijk ook christelijke landen waren, had de ontkerstening daar wortel geschoten. De vervanging van Kerstkind door kerstman was hier een teken van. De angst voor de verwereldlijking van Limburg werd vervolgens met benauwdheid voor de Koude Oorlog verbonden. Een vliegtuig bracht nu nog post van kinderen naar de noordpool. Dat was altijd nog beter dan

⁵⁴
Theo (Delissen) aan Jo Hansen. SHCL, Archief J.H.W.M. Hansen ongenummerd, ongeveer 15 december 1954.

⁵⁵
St. Christoffelklok 73 (23-12-1955) 2.

bommen. 'Want gaat de uitbreiding van het heidendom voort zoals nu het geval is, dan zullen er op de duur weinig remmen zijn, die de haat van een oorlog nog kunnen tegenhouden.' De parochianen moesten hun godsdienstige plicht daarom niet afdoen met een laat misje om zich vervolgens op de 'materiële en gastronomische genoegens' te storten. Ze moesten bidden voor de eenheid der christenen en de terugkeer van onkerkelijken.

De verwevenheid tussen uiterlijk en innerlijk geloof werd niet alleen op deze dreigende toon gepredikt. In de omgeving van Hansen bevonden zich tegenstanders van de kerstman, die het wapen van de humor hanteerden. Een van hen was Driek Rademaekers.⁵⁶ Deze was in 1893 te Roermond geboren en werd na de nbs deurwaarder. Net als zijn vriend Jo Hansen was hij vergroeid met zijn geboorteplaats. Toen hij eens boven de Moerdijk was en Alkmaar bezocht, schreef hij op een ansichtkaart aan Hansen: 'Bön prónt de boumgrens gepasseerd.' Ook Rademaekers kon in het Roermondse dialect geestig verhalen.

Zo vertelde hij rond 1960 voor de Radio Omroep Zuid het verhaal 'Fusere Sinterklaos en 't Kersmenke'.⁵⁷ De kerstman was naar Spanje gereisd om een fusie met Sinterklaas te bespreken. Tijdens een audiëntie wees de goedheiligman dit voorstel van de hand, omdat de kerstman geen van zijn attributen en vaardigheden had. Hij zou niet eens voldoen als reclamemiddel. 'Zöl me dich elegant in ein ittelaasj kinne gebroeke bie ein euverhemde-firma wie mich, ónneuzele hals?' En zeg nou zelf: 'Bakke de bekkers Klaozemenkes of Kersmenkes?' Sinterklaas vond de kerstman maar een 'indringer', een 'miezer menke', dat zonder enig recht op een onbestemde datum naar Nederland kwam. Terwijl Zwarte Piet de kerstman uitliet, voegde Sinterklaas hem nog toe: 'En maak neet det ich dich in Remunj örges taegé kom, dan geis se de zak in. Pas op!'

Zoals Hansen in 1954 via een verhaal over Sint Christoffel en Jezus zijn orthodoxe katholieke visie op Kerstmis gaf, zo gebruikte Rademaekers evenals de Maastrichtenaar Reinders het wapen van de humor om met behulp van de nog stevig in het zadel zittende Sinterklaas zijn geliefde Roermond en meer speciaal de etalages van die onwaardige indringer te zuiveren. Blijkens de briefschrijvers uit 1954 was dit standpunt in Roermond niet onomstreden.

56
Hansen 1972.

57
Loester ins... 1995, 74-76.

Een katholieke campagne vanuit Antwerpen tegen de kerstman

In 1956 bereikte de katholieke angst voor het socialis-
tische en communistische gevaar een hoogtepunt. Niet
alleen waren er voor het eerst na de uitvaardiging van het
bisschoppelijk mandement verkiezingen. Hierbij liepen de
emoties zo hoog op, dat premier W. Drees tijdens de
campagne in het katholieke bolwerk Roermond het spre-
ken onmogelijk werd gemaakt, doordat iemand de ge-
luidsinstallatie onklaar maakte.⁵⁸ De actie werd in Roer-
mond vergoelijkt. De niet-gearresteerde dader moest
gezocht worden in de kring van de Eucharistische Kruis-
tocht.

In oktober 1956 liep de spanning verder op. Niet al-
leen leidde de Suez-crisis tot een gewapend treffen tussen
Egypte enerzijds en Israël, Groot-Britannië en Frankrijk
anderzijds. Bovendien kwam er een eind aan het experi-
ment met meer vrijheid in Hongarije, dat onder andere
leidde tot de invrijheidstelling van kardinaal Mindszenty.
Tanks van de Sovjetunie maakten een eind aan de lente in
Boedapest. In Roermond organiseerde de Eucharistische
Kruistocht in samenwerking met het lyceum van de zus-
ters ursulinen direct een hulpactie. Vanzelfsprekend speelde
Hansen hierbij een centrale rol als leider van de kruistochters
en leraar aan het lyceum. Bisschop Hanssen droeg een
mis op voor het opnieuw geknechte Hongaarse volk.⁵⁹

In deze onzekere herfst van 1956 werd in Nederland
gepraat over een nieuwe campagne daadwerkelijk te her-
kerstenen. In vergelijking met 1954 gebeurde dit met meer
positieve, catechetische middelen, door het kerstmysterie
op openbare plaatsen aanschouwelijk te maken. Boven-
dien kwam het initiatief nadrukkelijker dan destijds uit
Vlaanderen. Daar was de drijvende kracht de Antwerpse
priester A.J.M.J. Croegaert. Hij was in 1889 aldaar gebo-
ren, promoveerde in de Thomistische wijsbegeerte, gaf
college over liturgie, publiceerde veel over dit onderwerp
en werd onder andere erekanunnik van het metropolitaans
kapittel te Mechelen.⁶⁰ Croegaert wilde, dat katholieken
in alle landen waaronder Nederland aan de campagne deel-
namen. Zijn oproep belandde op de bureaus van de Ka-
tholieke Jeugdraad voor Nederland en de Aartsdiocesane
Katholieke Middenstandsbond, die vanzelfsprekend een
sleutelrol kon spelen bij het terugdringen van de kerst-
man. De handleiding bevatte praktische wenken, die hun

58

Visser z.j., 206.

59

Nissen 1986, 51-52.

60

Bidprentje A.J.M.J. Croegaert.
Katholiek Documentatie- en
Onderzoekscentrum. Collectie
bidprentjes, juni 1960. De kerst-
campagne werd op het prentje
vermeld.

▲
A.J.M.J. Croegaert op zijn bidprentje
van juni 1960 (Foto: Katholiek
Documentatie- en Onderzoek-
centrum te Leuven).

waarde in de praktijk hadden bewezen en met aanpassingen overal waren te verwezenlijken.⁶¹

Belangrijkste middel was het opzetten van kerststallen op druk bezochte publieke plaatsen. 'Een kerstkribbe in de kerk is wel zeer belangrijk, maar om de ontkerstende massa te bereiken is het volstrekt vereist dat ze in het openbaar worden opgericht.' Technische en artistieke hulp kon worden ingeschakeld om bijvoorbeeld de 'kunst-mannequins' als kerstfiguren aan te kleden. Het uiterlijk moest verzorgd en voornaam zijn, zodat de godsvrucht werd opgewekt. In overeenstemming met de opinie van de pater-commissaris in 1948 stonden techniek en kunst dus in dienst van het kerstmysterie. Een stichtelijk motto kon daarbij helpen. De kribbe diende bovendien niet te hoog te worden opgesteld, zodat kinderen alles goed konden zien. Parochiekoren moesten volgens een uurrooster 'vóór, onder en na het octaaf van Kerstmis' bij de stal zingen. In winkels, en met name in warenhuizen en bakkerijen, moesten kerststallen de etalage versieren. Daarnaast konden via scholen kleine aanplakbiljetten met de afbeelding van moeder met kind en de tekst 'Viert Kerstmis' in winkels en andere openbare gebouwen worden verspreid. Ook op kerstkaarten moest de geboorte van Christus worden uitgebeeld.

De campagne werd in negen ordewoorden samengevat. Dan blijkt, dat de campagne feitelijk tegen de aanwezigheid van de kerstman in openbare ruimten is gericht. Liefst zeven gedragsregels waren erop gericht de kerstman te weren. Zo werden katholieken opgeroepen geen films te bezoeken, waarin de kerstman voorkwam. Bovendien moesten de winketalages van kerstmannen worden gezuiverd. Het zesde ordewoord leek sterk op de gewraakte oproep van de *St. Christoffelklok* uit 1954: 'Winkeliers die mijn kristelijke gevoelens kwetsen door de kerstman moeten er de gevolgen van dragen.'

Zoals de aansporing in de *St. Christoffelklok* destijds door drie parochianen werd bestreden, zo kreeg de campagne van Croegaert in Nederland weerwerk van een nationale figuur. Op 10 oktober nam Godfried Bomans, schrijver en kritisch katholiek van boven de Moerdijk, op de eerste pagina van het katholieke dagblad *de Volkskrant* als Parlevink het plan van Croegaert op geestige wijze onder vuur.⁶² Bomans stoorde zich in de eerste plaats aan het gebrekkige Nederlands. Etalagepoppen konden moeilijk in eerbiedwaardige kerstfiguren worden omgetoverd. Ook

61

Campagne voor de herkerstening van het kerstfeest in het openbaar door A. Croegaert. KDC, Archief Nederlands Katholiek Ondernemers Verbond (227) 56.53, exh. 26 oktober 1956 (3672).

62

De Volkskrant 10 oktober 1956, 1.

de organisatie van de zang was onnauwkeurig geformuleerd. Het zingen voor en na het octaaf van Kerstmis suggereerde een kerstzang in ploegendienst, die voor omwonenden een kwelling moest worden.

Bomans had vooral inhoudelijke bezwaren tegen de campagne. Hij was het niet eens met de wijze van actie voeren tegen de kerstman. Zelf deelde Bomans het bezwaar tegen deze figuur 'hetzij in chocolade of in suiker, niet. Maar ik kan mij toch verplaatsen in de strengheid, waarmee een ernstig priester zulk een figuur door een winkelglas beschouwt. Wat ik echter niet kan, is: begrijpen van de lichtvoetigheid, waarmee deze herder plotseling over een suikeren Maria heenwipt. Het is mij waarlijk een raadsel, hoe iemand door het aanschouwen van een chocolade kerstman in zijn religieuze gevoelens geschokt kan worden en tegelijk in staat is een Heilige Familie van marsepein met devotie te bezien.' Bovenal maakte Bomans bezwaar tegen het zesde ordewoord. '[Ik] ontzeg u het recht uw zienswijze op straffe van broodroof dwingend voor te schrijven. Dit is een onchristelijke daad. Ik verzoek u van deze methode af te zien en u als kerstman te gedragen.' Evenals Maessen en Meuwissen ging Bomans een oproep tot een economische boycot van winkeliers met een kerstman in de etalage dus te ver. Op het moment, dat de Koude Oorlog en de aandacht voor het bisschoppelijk mandement een hoogtepunt bereikten, bracht Bomans met een geestige column de strijd tegen de heidense kerstman terug tot minder verbeterd proporties. Hoewel Reinders en Rademaekers de kerstman juist op humoristische wijze uit het katholieke Limburg wilden verwijderen, was het succes van Bomans groter dankzij het niveau en vooral het bereik van zijn column.

De relativerende boodschap in *de Volkskrant* werd gelezen door andere instanties binnen de katholieke zuil als de Aartsdiocesane Katholieke Middenstandsbond, die door Croegaert om medewerking was gevraagd. B. Smit, directeur van het aartsdiocesane bureau, besprak het voorstel met zijn adviseurs en stuurde het plan de campagne vervolgens met het cursiefje van Parlevink op 25 oktober naar de Nederlandse Rooms-Katholieke Middenstandsbond. Aan deze overkoepelende organisatie vroeg hij of ze wilde meewerken. Het centrale orgaan besprak het verzoek op 26 oktober, maar ging er niet op in. De diocesane bonden besteedden immers steeds aandacht aan de ongewenste aanwezigheid van de kerstman.⁶³

63

B. Smit aan bureau N.R.K.M. kdc, 227 56.53, exh. 26 oktober 1956 (3672). Het is onbekend, hoe dit geschiedde.

Ook de Katholieke Jeugdraad voor Nederland had de campagne op 19 oktober door Croegaert toegestuurd gekregen. Tijdens een vergadering op 27 oktober oordeelde de Jeugdraad, dat de actie beter kon worden gecoördineerd door de Actie voor God. De herkerstening moest niet alleen gericht zijn op de jeugd maar op de hele samenleving. Daartoe was de Actie voor God bovendien beter toegerust. Deze organisatie was in 1936 opgericht door onder anderen de priester mr. A.A.W. Diepenbrock om in een tijd van opkomend communisme en nationaal-socialisme de publieke opinie te beïnvloeden. Deze blies de Actie voor God in 1954 nieuw leven in om via het maken van brochures de katholieke eenheid te bevorderen. Aan Diepenbrock, die de Actie voor God vanuit zijn woonplaats Heemstede als secretaris leidde, schreef drs. A.W.B. van Baars als secretaris van de Jeugdraad op 5 november de brief om de campagne van Croegaert onder diens aandacht te brengen.⁶⁴ Tegelijk lichtte Van Baars Croegaert in over het standpunt van de Jeugdraad.⁶⁵ Van de Actie voor God zijn overigens geen initiatieven gericht tegen de kerstman bekend. Mogelijk had het stukje van Bomans de angel uit de campagne gehaald.

Croegaert bleef echter proberen om het publieke domein van de kerstman te zuiveren en door de kerststal te vervangen. In Vlaanderen had hij succes. Terwijl in Tilburg een wereldlijke organisatie het voortouw nam om een kerststal in een openbare ruimte op te zetten, kwam er mede dankzij zijn inspanningen te Turnhout in 1957 een kerststal in een tuin van de Sint-Pieterkerk te staan. Als reactie hierop uitte Croegaert de wens, dat de commerciële kerstman tegelijkertijd uit het openbare leven werd geweerd.⁶⁶ Zijn poging om de campagne in 1958 alsnog in Nederland leven in te blazen, liep opnieuw spaak.⁶⁷ De eenduidige Antwerpse campagne sloot kennelijk niet aan bij de verschillende posities, waarin Nederlandse katholieken zich bevonden.

Een Hoorns concept voor kerstetalages

Vergeleken met de soms verbeterde strijd tegen de kerstman in openbare ruimten beneden de Moerdijk, was de zorg voor het behoud van katholieke waarden in noord-Nederland kalmer van toon. Zo werd op 24 december 1956 te Alkmaar in hotel Victory een nachtmis voor niet-

64

A.W.B. van Baars aan A. Diepenbrock. KDC, 24 178, 5 november 1956 (972/56). Met het gebruik van de term laïcisering zal Van Baars, zelf een leek, verwereldlijking hebben bedoeld.

65

A.W.B. van Baars aan A. Croegaert. KDC, 24 178, 5 november 1956 (972/56).

66

Het was het startsein voor een succesvolle traditie, die navolging vond in de Kempen. Pas met de organisatie van kerststallentochten vanaf 1982 en de uitgave van een brochure vanaf 1984 kreeg het in essentie christelijke gebeuren een toeristische dimensie. Van Gorp 1989, 7-12, 113, 121, 147. Zie ook de bijdrage van Rooijackers aan dit nummer.

67

A. Croegaert aan de secretaris van de Katholieke Jeugdraad van Nederland. KDC, 24 119, 22 september 1958. Akte van opdracht. KDC, 24 119, 9 juli 1957. Kerstcampagne 1958. KDC, 24 119, december 1958. Praktische wenken voor het oprichten & stofferen van een kerstkribbe. KDC, 24 119, 22 september 1958.

katholieken gehouden. Dit was een succesvol initiatief van het Katholiek Informatie Bureau en het Apostolaat Minderbroeders Noord-Holland te Alkmaar.⁶⁸

Deze stad, die in de ogen van de Roermondenaar Rademaekers boven de boomgrens lag, behoorde tot het Noorderkwartier van Noord-Holland. Sinds de reformatie hadden protestanten de dienst uitgemaakt in dit gebied. De katholieken vormden een geïsoleerde minderheid, die het geloof meer uiterlijk dan innerlijk vorm gaf. In de twintigste eeuw werd het isolement van het Noorderkwartier doorbroken. Vooral de protestanten kregen te kampen met geloofsafval. Hun overwicht brokkelde af en er ontstond een grote groep buitenkerkelijken. Een rustige provincieplaats als Hoorn telde bijvoorbeeld in 1947 al 24,5% buitenkerkelijken, terwijl nog maar 26,4% van de bevolking protestant was en 40,1% katholiek. De kracht van de katholieke zuil werd bedreigd, doordat er veel gemengde huwelijken werden gesloten. Volgens een rapport van het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut uit 1958 over de sociaal-religieuze problematiek in het Noorderkwartier bleef de bevolking ondanks deze maatschappelijke veranderingen christelijk. Katholieken en protestanten vonden elkaar wel anders, maar waren gewend geraakt om met elkaar samen te leven. Volgens het rapport erkende het bisdom Haarlem al het bestaan van 'geestelijke ontwikkelingsgebieden'. Het rapport gaf het advies om deze visie in de praktijk te brengen, door het accent te leggen op het uitdragen van katholieke basiswaarden en tegelijk de oecumene met protestanten te ondersteunen en contact te zoeken met buitenkerkelijken.⁶⁹

De keuze voor een meer open houding van de katholieke Kerk was al naar voren gekomen in het gematigde standpunt van de Haarlemse bisschop Huibers bij de voorbereiding van het mandement. Het ontbreken van de orthodoxe, gesloten houding uit het zuiden bleek ook uit het feit, dat het KASKI-rapport tot stand was gekomen op verzoek van de plaatselijke dekens en het Apostolaat Minderbroeders Noord-Holland, een van de organisatoren van de nachtmis voor niet-katholieken te Alkmaar. Deze organisatie was in 1954 op verzoek van enkele dekens opgericht om in een gebied met veel protestanten en een hoge buitenkerkelijkheid gerichte hulp te geven bij het apostolische werk. Hiertoe waren in elk dekenaat paters vrijgemaakt. Zij probeerden andersdenkenden onder andere te bereiken door gemeenschappelijke volkskerstzang en een

68

Katholieke kerstnachtviering voor belangstellenden van elke levensrichting. KDC, Landelijk Centrum Katholieke Actie (9) 3266, 24 december 1956.

69

Sociaal-religieuze problematiek 1958, 27, 32-33, 50-51, 61-62, 64-66, 72-77.

nachtmis voor niet-katholieken te organiseren.⁷⁰

Een van de bij dit werk betrokken geestelijken, pater A. Grasveld van de orde der minderbroeders, zette zich eind jaren vijftig te Hoorn in voor de inrichting van een etalage volgens katholieke richtlijnen. Het ging hierbij in eerste instantie waarschijnlijk om de etalage van het Vormingscentrum. Katholieke winkeliers konden het initiatief volgen.⁷¹ Het is typerend voor de bescheiden positie van de katholieken in de kop van Noord-Holland, dat Grasveld niet als Jo Hansen in Roermond de strijd aanbond tegen de kerstman, of als kanunnik Croegaert uit Antwerpen dit offensief verbond met de plaatsing van kerststallen in de openbare ruimte, maar vooral bemiddelde bij het vervaardigen van pasklaar materiaal. Hierbij werkte Grasveld nauw samen met de uit Amsterdam afkomstige H.L.M. Divendal, schrijver van kerstspelen en werkzaam bij de Actie voor God, en H. Bakker, een ontwerper uit Hazerswoude. In de tweede helft van 1958 kwamen Divendal en Bakker naar Hoorn om de plannen te bespreken. Het was de bedoeling, dat gedurende een jaar in de etalage telkens op kunstzinnige wijze een thema werd uitgebeeld, dat in katholiek opzicht verantwoord was. Kerstmis was een van de onderwerpen in de serie.

Grasveld schreef op 28 oktober in een brief aan Divendal, dat hij heel enthousiast was over een ontwerp van Bakker voor de maand november. De bijbehorende beschrijving zou amateur-etalers goed van pas komen. Ook door Grasveld geraadpleegde etalers waren tevreden. Desondanks openbaarden zich spanningen tussen Bakker en de plaatselijke vormgevers, die meenden, dat zij het voorbeeld van Bakker niet nodig hadden. Volgens Grasveld gold dat voor sommigen van hen zeker niet. Hij hoopte, dat Bakker door zou gaan. Wel moesten de versieringen eenvoudiger worden, omdat dit werk uitspaarde. Bovendien zag Grasveld graag, dat er een jaarplanning kwam en een tijdige levering van de eerste ontwerpen, omdat vooral de overgang van sinterklaas naar Kerstmis en oudjaar hectisch was. Intussen had Grasveld alvast de achterwanden van grijs flanel laten vervangen door vaste schotten, waarop flanel in verschillende kleuren kon worden aangebracht. Een fotograaf zou in het vervolg geregeld foto's van de etalage maken.⁷²

Bakker aanvaardde inderdaad de opdracht om etalages te maken. Zo is er een foto van de kerstetalage met onder andere een kerststalletje en een aankondiging van de

⁷⁰

Grasveld 1961, 10-11; Bredero 1964.

⁷¹

Grasveld 1961, 6, 10. Er was sprake van amateurs onder de vormgevers en een tip voor anderen. A. Grasveld aan H. Divendal. KDC, 9 3256, 28 oktober 1958.

⁷²

A. Grasveld aan H. Divendal. KDC, 9 3256, 28 oktober 1958.

De kerstetalage in Hoorn in 1959
(Foto: Katholiek Leven in Beeld,
Nijmegen).

kerstnachtviering voor alle gezindten in de kapel van het St. Werenfriedus Lyceum. Inlichtingen konden bij pater Grasveld worden ingewonnen. Op een foto van de kerstetalage uit 1959 is ook een afbeelding van een kerststal zichtbaar. Tevens reiken een blanke en een zwarte elkaar de hand. Hiermee werd waarschijnlijk instemming betuigd met een resolutie, waarin de algemene vergadering van de Verenigde Naties op 10 november van dat jaar naar aanleiding van de apartheid in Zuid-Afrika elke vorm van racisme verwierp. Anders dan in het door en door katholieke Roermond en Antwerpen werd in Hoorn, waar zelfs veel huwelijken gemengd waren, dus zorgvuldig nagedacht over de inrichting van een etalage.

De kerstman en de kunst van het aardse genieten

De verdeeldheid, die de kerstman gedurende de jaren vijftig onder katholieken in Nederland zaaide, was tekenend voor de verwereldlijking van de samenleving en de spanning rond de Koude Oorlog. Uitgedrukt in koele cijfers was er tussen 1947 en 1960 weinig veranderd ten aanzien van het aantal onkerkelijken. In het vrijwel geheel katholieke Limburg liep het zelfs terug van 1,3% naar 1,1%. Het grote aantal van 34,2% onkerkelijken in het in godsdienstig opzicht gemengde Noord-Holland nam in dezelfde periode slechts toe tot 36,7%.⁷³ Gezien het bisschoppelijk mandement werd de ontkerkelijking en daarmee de verwereldlijking binnen de katholieke zuil wel degelijk als een bedreiging ervaren. Reeds in 1958 erkende de kerke-

⁷³
Knippenberg 1992, 238.

lijke leiding openlijk, dat de koers om moest. Het KASKI-rapport over het Noordhollandse Noorderkwartier vroeg aandacht voor christelijke basiswaarden en de oecumene. Zelfs bisschop Hanssen moest in 1958 constateren, dat de traditie geen vanzelfsprekend houvast meer bood.⁷⁴ In 1959 kondigde de pas gekozen paus Johannes xxiii het Tweede Vaticaanse Concilie af. Deze kerkvergadering in de jaren 1962-1965 en in haar kielzog het Pastoraal Concilie van de Nederlandse Kerkprovincie van 1966 tot 1970 erkenden de grotere geloofsvrijheid van katholieken. Terwijl de ontkerkelijking in Noord-Holland in 1971 steeg tot 42,1%, verdubbelde het in Limburg tot 2,8%.⁷⁵ Uiteindelijk zou de verwereldlijking in het eerst zeer trouwe zuiden versneld doorzetten.⁷⁶ Terzelfder tijd nam de intensiteit van de Koude Oorlog na de Cuba-crisis van 1962 en de Praagse Lente van 1968 geleidelijk af.

De wijze waarop de constructie van de katholieke kerstsfeer plaatshad, is een maatstaf voor de mate waarin deze veranderingen werden geaccepteerd. De optredende spanningen binnen de katholieke zuil hielden verband met de geografische ligging en de aanwezigheid van niet-katholieken in een regio. Bezuiden de grote rivieren werd er in steden als Nijmegen en vooral Roermond streng op toegezien, dat de beleving van het kerstmysterie centraal bleef staan. De krampachtigheid hield verband met het besef, dat de katholieke Kerk in de frontlinie lag: protestantisme en onkerkelijkheid waren nabij.⁷⁷ Orthodoxe katholieken in Roermond zochten steun bij katholieke landen als België en Spanje en zetten zich af tegen het voornamelijk protestants en zelfs onkerkelijk geachte noord-Nederland, Duitsland, Engeland en Amerika. Roermondse katholieken met een breder blikveld toonden wél sympathie voor de situatie in noord-Nederland en Duitsland en hadden soms weinig begrip voor het als schijnheilig beschouwde katholicisme in België.

De strijd concentreerde zich onder andere op de kerstman, die zeker in de jaren dertig in Nederland al voorkwam. De kerstman werd in eerste instantie door de middenstand gebruikt om klanten te lokken. Winkeliers zijn te beschouwen als de ijkmeesters van de nieuwe, aardse waarden. Geld en vooral winst zijn voor hen de graadmeters voor het vaststellen van de wensen in de samenleving. Telkens opnieuw probeert de middenstand de speelruimte te vergroten, door de mentale grenzen van de gemeenschap af te tasten. Door de kerstman in de etalage te

⁷⁴ Van Nispen tot Pannerden 1986, 18.

⁷⁵ Knippenberg 1992, 238.

⁷⁶ Peters en Van Dam 1986, 115, 118-119.

⁷⁷ Knippenberg 1992, 171-172.

plaatsen, maakte de middenstand hem tot symbool van de commercialisering van Kerstmis.⁷⁸

Voor orthodoxe katholieken was deze commerciële constructie verwerpelijk. De kerstman was volgens hen immers een heidense figuur, die symbool stond voor de verwereldlijking van de samenleving. Door de aanwezigheid van de kerstman in de openbare ruimte werd het publieke domein prijsgegeven. Uiteindelijk drong de kerstman, zo was de gedachte, ook door in de huiskamer en werd het katholieke innerlijk aangetast. De vertrouwde katholieke en andere streekeigen waarden zouden uiteindelijk, zo vreesde men, worden ingeruild voor louter aardse genoegens, die de kerstman met zijn ronde lijf en zijn gulle lach symboliseerde.⁷⁹

Pogingen om de kerstman uit de openbare ruimte te weren, bleken in de jaren zestig te mislukken. Uit een enquête uit 1969 bleek, dat 7% van de ondervraagden de kerstman zag als brenger van gaven. In het algemeen was de kerstman evenals de kerstboom in de negentiende eeuw vooral een middel om reclame te maken.⁸⁰ Maar in de jaren tachtig van de twintigste eeuw begon de kerstman zich ook te manifesteren als brenger van geschenken. Dit gebeurde zelfs in de stad van Sint Christoffel, waar Jo Hansen in de jaren vijftig zijn verbeterde strijd tegen de kerstman had gevoerd. Alle pijlers van rooms Roermond waren inmiddels aan slijtage onderhevig of eenvoudigweg verdwenen. Reeds in 1960 kwam bij de Eucharistische Kruistocht de eerste afmelding binnen van een lid vanwege geloofstwijfel. Het Bisschoppelijk College was bovendien verhuisd van het centrum naar de rand van de stad. Jo Hansen heeft de triomf van de kerstman tenslotte niet meer meegemaakt. Hij stierf in 1984.⁸¹

Het jaar daarop verscheen de kerstman prominent in het straatbeeld van Roermond. Dit keer was hij namelijk in levende lijve aanwezig. Tijdens koopavonden stuurde ondernemersvereniging Hartje Stad enkele kerstmannen de straat op. Geen kruistochters maar kerstmannen doorkruisten nu de H. Geeststraat, de Schoenmakersstraat, de Varkensstraat, de Bergstraat en de Steenweg om aan het winkelend publiek kerstkransjes uit te delen.⁸²

Daarnaast werd op 21 december 1985 de kerstman min of meer officieel verwelkomd in café-restaurant St. Christoffelke in de Sint Christoffelstraat.⁸³ Deze horecagelegenheid lag vlak bij de plaats, waar eerst het Bisschoppelijk College was gevestigd, en werd gerund door Ton Smulders,

78
Cappers 1991, 292-293.

79
Belk 1995, 82-85.

80
Dekker 1983/1984, 136-139.

81
Nissen 1986, 28, 67.

82
De Trompetter 28-12-1985.

83
Limburgs Dagblad 22-12-1985.

die van buiten Roermond kwam, en Rinie Frenken. Dré Peters, in 1948 geboren te Roermond, directeur van de plaatselijke krant *De Trompetter* en daarnaast actief als raads-lid voor Demokraten Roermond, deed het woord.⁸⁴ Hij heette de kerstman namens de inwoners van de stad welkom. De kerstman deelde vervolgens fruit en snoep uit aan een honderdtal aanwezige kinderen. De initiatiefnemers wilden in het vervolg elk jaar een paar kerstmannen naar Roermond halen. Zo moest volgens Peters vooral de economische positie van de middenstand worden beschermd. 'We willen de mensen de sfeer van de Kerst zoveel mogelijk in eigen land laten proeven. Nu gaan er nog veel naar Duitsland.' Bovendien wilde de Roermondse middenstand de in Duitsland geleverde, kooplustige Engelse militairen en hun gezinnen ter wille zijn. Zo werd dankzij Duitse middenstanders en Engelse klanten alsnog de kerstman in Roermond binnengehaald.

Toch heeft de kerstman ook in de jaren tachtig Roermond niet zonder slag of stoot veroverd. Mede op initiatief van Peters, die de levende kerstman verwelkomde, werd twee jaar later een levende kerststal in het Kruiswegpark bij de Kapel in 't Zand opgesteld. In Roermond mocht dit katholieke symbool niet ontbreken.⁸⁵

Deze oorspronkelijk tegenstrijdige initiatieven, vertegenwoordigd in een en dezelfde persoon, laten zien hoe de constructie van een passend kerstfeest telkens aan verandering onderhevig is. De inrichting van de openbare ruimte speelt hierbij een belangrijke rol, omdat dit indirect bepalend wordt geacht voor private keuzes en uiteindelijk voor veranderingen in individuele gevoelens en gedachten. In de jaren vijftig stond voor de katholieken de keuze tussen het geestelijke, op het bovenaardse gerichte Kerstkind of de lijfelijke, aardse kerstman centraal. Orthodoxe katholieken in Roermond verzetten zich tegen de kerstman. Vrijzinnige katholieken in Roermond en vooral boven de Moerdijk kozen voor een middenweg, door deze 'kabouter' naast de kerststal te accepteren. Oecumenisch ingestelde katholieken in Hoorn construeerden zorgvuldig een etalage met daarin een kerststal. Het voorbeeld van de kerstman laat zien, dat tijdens het vredig geachte Kerstmis een treffen in kerstsfeer plaats heeft, dat in feite een treffen om kerstsfeer is, als jaarlijkse ijking van de eigen identiteit.

84

Zie over Peters *Limburgs Nieuwsblad* 29-7-1995, 8-9.

85

De Trompetter 29-12-1992, 35.

This article examines the disagreement among Catholics over what constituted a suitable Christmas mood in the Netherlands during the 1950s. The Cold War and the charge of the bishops formed the impetus for an offensive launched by orthodox Catholics in Roermond against the presence of the 'foreign' figure of Santa Claus in shop windows. It was believed that this symbol of secularisation and commercialisation would infiltrate the private domain and ruin the authentic Catholic identity of Limburg.

Their adversaries, on the other hand, saw no harm in adopting Santa Claus as decoration. After all, other countries and regions where Santa Claus was accepted were still Christian. However, they did agree with the orthodox Catholics on another point, namely that the manger as symbol of the birth of Christ should not be replaced.

Since the 1960s, Santa Claus has gradually gained ground even in Roermond. This acceptance marks the steadily progressing secularisation and commercialisation of society and the decline of the Cold War. This notwithstanding, the traditional manger has also been maintained in the public domain. Concerns regarding the holiday spirit remain; the pursuit to establish the most suitable Christmas mood is ongoing.

- Belk, R.W., 'Materialism and the making of the modern American christmas', in: D. Miller (ed.), *Unwrapping Christmas* (Oxford 1995) 75-104
- Borgt, C. van der, A. Hermans en H. Jacobs, 'Een groeiende belangstelling voor de eigen regio', in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs (ed.), *Constructie van het eigene. Culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 1-4
- Bredero, A., *Bij tien jaar Apostolaat Minderbroeders Noord-Holland* (Hoorn 1964)
- Cappers, W.P.R.A., 'Lasten en baten rond het redderen van drenkelingen. De financiële factor binnen het Nederlandse vertoog over schijndood in de tweede helft van de 18e eeuw', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 17 (1991) 271-294
- Coninck, P. de, "Roomschen in huis, roomsch ook daarbuiten." Nederlandse katholieken in de eerste helft van de 20ste eeuw', in: P. de Coninck, P. Dirkse en M. Derks, *Roomsch in alles. Het rijke roomse leven 1900-1950* (Zwolle 1996) 9-53
- Dekker, A.J., 'De opkomst van kerstboom en kerstviering in Nederland (ca. 1835-1880)', *Völkscundig Bulletin* 8 (1982) 129-179
- Dekker, T., 'Die Entwicklung der niederländischen Weihnachtsfeier', *Rheinisches Jahrbuch für Völkscunde* 25 (1983/1984) 117-140
- Dirkse, P., 'Het "broertje in de hemel". De iconografie van het Christuskind in Nederland (1900-1950) tussen devotionele beeldtraditie en nieuw pedagogisch gebruik', in: P. de Coninck, P. Dirkse en M. Derks, *Roomsch in alles. Het rijke roomse leven 1900-1950* (Zwolle 1996) 54-71
- Duffhues, T., A. Felling en J. Roes, *Bewegende patronen. Een analyse van het landelijk netwerk van katholieke organisaties en bestuurders 1945-1980* (Baarn 1985)
- Golby, J.M., en A.W. Purdue, *The making of the modern christmas* (Londen 1986)
- Gorp, G. van, "En daar sloten noch vensters noch deuren". 33 Jaar "Kerstmis in de Stad" Turnhout (Turnhout 1989)
- Grasveld, A., 'Apostolaat Minderbroeders Noord-Holland' (niet-uitgegeven brochure Apostolaat Minderbroeders Noord-Holland, juni 1961) 10-11
- Hansen, J., 'De reis van Kersjtóffel', *Veldeke* 29 (december 1954) 34-35
- Hansen, J., 'Driek Rademaekers', *Veldeke* 47 (1972) nr. 4, 1-4

- Jones, Ch.W., *Saint Nicholas of Myra, Bari, and Manhattan. Biography of a legend* (Chicago 1988)
- Kerstkribben uit de hele wereld. *De internationale collectie van dr Maria Elisabeth Houtzager* (Utrecht 1980)
- Knippenberg, H., *De religieuze kaart van Nederland. Omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de Reformatie tot heden* (Assen 1992)
- Knippenberg, H., en B. de Pater, *De eenwording van Nederland. Schaalvergroting en integratie sinds 1800* (Nijmegen 1988)
- Knippenberg, W.H.Th., *Devotionalia. Beelden, prentjes, rozenkransen en andere religieuze voorwerpen uit het katholieke leven II* (Eindhoven 1985)
- Lévi-Strauss, C., 'Father Christmas executed', in: D. Miller (ed.), *Unwrapping Christmas* (Oxford 1995) 38-51
- Loester ins... *Vertelkes oet Midde-Limburg veur klein en grote kienjer* (Roermond 1995)
- Luyckx, P., 'Andere katholieken, 1920-1960', *Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum* 16 (1986) 52-84
- Manning, A.F., 'Uit de voorgeschiedenis van het mandement van 1954', *Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum* (1971) 138-148
- Mezger, W., *Sankt Nikolaus. Zwischen Kult und Klamauk. Zur Entstehung, Entwicklung und Veränderung der Brauchformen um einen populären Heiligen* (Ostfildern 1993)
- Nispen tot Pannerden, H. van, 'Vrij. Ontwikkelingen in maatschappij en middelbaar onderwijs, met name aan het Bisschoppelijk College te Roermond, in historisch perspectief', in: *Lustrumboek 1981-1986 tussen historie en toekomst. Bisschoppelijk College Schöndeln* (Roermond 1986) 13-34
- Nissen, P., *De Eucharistische Kruistocht van het Bisschoppelijk College te Roermond. Geschiedenis van een katholieke jeugdbeweging voor middelbare scholieren, 1933-1983* (Roermond 1986)
- Nissen, P.J.A., 'Confessionele identiteit en regionale eigenheid. De pastorale instrumentalisering van regionale tradities in de vormgeving van de religieuze beleving', in: C. van der Borgt, A. Hermans en H. Jacobs (ed.), *Constructie van het eigene. Culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996) 155-172
- Peters, J., en B. van Dam, 'Secularisering in Nederland in de jaren zestig en zeventig: een differentieel proces', *Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum* 16 (1986) 98-120
- Roes, J., en L.G.M. Winkeler, 'Kerk en religie in Nederland: het Nederlands katholicisme', *Compendium politiek en samenleving* 17 (mei 1994) 80900-39
- Rooden, P. van, *Religieuze regimes. Over godsdienst en maatschappij in Nederland, 1570-1990* (Amsterdam 1996)
- Rooijackers, G., 'Percepties van bovennatuur. Continuïteit en verandering in de Zuidnederlandse rite-praktijk', *Jaarboek voor Liturgie-onderzoek* 11 (1995) 103-133
- Sociaal-religieuze problematiek. Uitgevoerd in opdracht van de H.E. Heren Dekens van het Noordhollands Noorderkwartier en van het Apostolaat Minderbroeders Noord-Holland*. KASKI-rapport 194 ('s-Gravenhage 1958)
- Venner, G.H.A., 'De putten van Roermond', *Publications. Jaarboek van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap* 126 (1990) 51-110
- Visser, A.E., *Alleen bij uiterste noodzaak? De rooms-rode samenwerking en het einde van de brede basis (1948-1958)* (Amsterdam z.j.)
- Voskuil, J.J., 'Kerstblok en kerstboom in Nederland', *Volkskunde* 73 (1972) 351-355
- Voskuil, J.J., 'Die Diffusion des Weihnachtsbaumes in den Niederlanden', *Rheinisch-Westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 20 (1973) 92-112
- Weber-Kellermann, I., *Das Weihnachtsfest. Eine Kultur- und Sozialgeschichte der Weihnachtszeit* (München 1987²)